

دانشگاه سیستان و بلوچستان
تحصیلات تکمیلی
دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد در (رشته الهیات و معارف اسلامی گرایش فقه و مبانی حقوق)

عنوان:

بررسی سندی و دلالی روایات مجازات ارتداد با نگاهی به اسناد بین الملل

استاد راهنما:

دکتر امیر حمزه سالارزایی

محقق و نگارنده :

مسعود رمضان زاده

(این پایان نامه از حمایت مالی معاونت پژوهشی دانشگاه سیستان و بلوچستان بهره مند شده است)

آبان ۹۷

اشاعه

بسمه تعالی

این پایان نامه با عنوان بررسی سندی و دلالتی روایات مجازات ارتداد با نگاهی به اسناد بین‌المللی قسمتی از برنامه آموزشی دوره کارشناسی ارشد الهیات گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی توسط دانشجو مسعود رمضان زاده با راهنمایی استاد پایان نامه دکتر امیرحمزه سالارزایی تهیه شده است. استفاده از مطالب آن به منظور اهداف آموزشی با ذکر مرجع و اطلاع کتبی به حوزه تحصیلات تکمیلی دانشگاه سیستان و بلوچستان مجاز می باشد.

مسعود رمضان زاده

این پایان نامه ۴ واحد درسی شناخته می شود و در تاریخ..... توسط هیئت داوران بررسی و درجه..... به آن تعلق گرفت.

نام و نام خانوادگی: مسعود رمضان زاده	امضاء	تاریخ
---	-------	-------

استاد راهنما: امیر حمزه
سالارزایی

استاد مشاور:

داور ۱:

داور ۲:

نماینده تحصیلات تکمیلی:

اینجانب مسعود رمضان زاده تعهد می کنم که مطالب مندرج در این پایان نامه حاصل کار پژوهشی اینجانب است و به دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این نوشته از آن استفاده شده است مطابق مقررات ارجاع گردیده است. این پایان نامه پیش از این برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است. کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه سیستان و بلوچستان می باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجو:

امضاء

تقدیم به:

پدری که ناتوان شد تا من به توانایی برسم

مادری که موهایش سفید شد تا من روسفید شوم

استادی که عاشقانه سوخت تا گرما بخش وجود من و روشنگر راهم شود

چکیده

ارتداد به معنای خروج از اسلام و ورود به کفر است که اگر موجبات و شرایطش تحقق یابد مجازاتی از قبیل قتل - اعدام را بدنبال دارد اما به نظر می‌رسد مفاد روایات که مهمترین دلیل این حکم اند با ظواهر قرآن و اسناد بین‌المللی ناسازگارند. این تحقیق با روش توصیفی- تحلیلی به بررسی سندی و دلالی روایات مجازات ارتداد با نگاهی به اسناد بین‌الملل می‌پردازد تا بدانیم چه مناقشاتی بر حکم ارتداد از منظر روایات وارد است. در این میان با توجه به روایات و مناقشات حدی بودن مجازات مرتد، دانستیم که مجازات اعدام قطعی نیست و از اقسام تعزیرات است و مهمترین دلیل این مجازات روایاتی اند که بسیاری از آن‌ها نه همه آن‌ها با مناقشات سندی یا دلالی روبه‌رواند و شبیه تعارض آیات با روایات منتفی است و حال آیات و روایات حال عام و خاص است، که تخصیص را بدنبال دارد و مناقشه ای که به مبنای حجیت اینگونه اخبار وارد شده است مردود است. در مقایسه اسناد بین‌المللی با اسناد اسلامی به این نتیجه رسیدیم حقوق بشر بین‌المللی که آزادی بیشتری در زمینه های عقیدتی، تفکر، بیان و مذهبی به انسان می‌دهد بدین دلیل است که آزادی را ذاتی و به آن موضوعیت داده است. برخلاف حقوق بشر اسلامی که آزادی را عرضی و طریق به سوی سعادت و کمال می‌داند. البته در حقوق بشر اسلامی محدودیت های بیشتری وجود دارد اما حقوق بین‌المللی نیز در جایی که آزادی معارض با نظم و امنیت دولتی گردد آن را محدود می‌کند و از این جهت ماده ۲۹ و ۳۰ اعلامیه جهانی و مواد ۴۷ و ۴۶ میثاق حقوق مدنی و سیاسی معارض ماده ۱۹ اعلامیه جهانی قرار می‌گیرند. اما نسبت به جرم انگاری ارتداد معترض است، درحالی که مجازات ارتداد بدین جهت جعل شده است، که امنیت ملی، دینی و حقوق شهروندی و حق معنوی انسان را مورد تاثیر قرار می‌دهد و ارتداد نوعی شورش و افساد فی الارض بحساب می‌آید و اینگونه نیست که اسلام به هر تغییر عقیده ای رای به اعدام شخص صادر کند.

کلمات کلیدی: ارتداد ، سند، دلالت ، روایت، اسناد بین‌المللی.

فهرست مطالب

۱	فصل اول مقدمه
۲	۱-۱ مقدمه
۳	۱-۲ بیان مساله
۴	۱-۳ اهمیت و ضرورت انجام تحقیق
۵	۱-۴ اهداف تحقیق
۵	۱-۴-۱ هدف اصلی:
۵	۱-۴-۲ اهداف فرعی:
۵	۱-۵ سوالات تحقیق
۵	۱-۵-۱ سوال اصلی:
۵	۱-۵-۲ سوالات فرعی:
۵	۱-۶ فرضیه‌های تحقیق
۵	۱-۶-۱ فرضیه اصلی:
۵	۱-۶-۲ فرضیه‌های فرعی:
۵	۱-۷ پیشینه تحقیق
۸	۱-۸ روش انجام تحقیق
۹	فصل دوم مفاهیم و مبانی نظری تحقیق
۱۰	۲-۱ واژه شناسی
۱۰	۲-۱-۱ ارتداد در لغت:
۱۰	۲-۱-۲ ارتداد در اصطلاح
۱۱	۲-۲ موجبات ارتداد
۱۲	۲-۲-۱ دیدگاه اهل سنت
۱۲	۲-۲-۲ دیدگاه فقهای شیعه
۱۸	۲-۳ انواع ارتداد
۱۸	۲-۳-۱ بنابر فقه اهل سنت
۱۸	۲-۳-۲ بنابر فقه شیعه
۱۹	۲-۴ شرایط تحقق و ثبوت ارتداد
۲۴	۲-۵ مجازاتهای مرتد

۲۴ ۲-۵-۱ بدنی
۲۴ ۲-۵-۲ مالی
۲۵ ۲-۵-۳ روانی
۲۵ ۶-۲ حد و تعزیر
۲۶ ۱-۶-۲ حد در لغت
۲۶ ۲-۶-۲ حد در قرآن
۲۶ ۳-۶-۲ حد در روایات
۲۶ ۴-۶-۲ حد در کلمات فقهاء
۲۷ ۵-۶-۲ تعزیر در لغت
۲۷ ۶-۶-۲ تعزیر در قرآن
۲۷ ۷-۶-۲ تعزیر در روایات
۲۸ ۸-۶-۲ تعزیر در کلمات فقهاء
۲۸ ۷-۲ تقسیمات روایات
۲۸ ۱-۷-۲ به اعتبار مضمون:
۲۸ ۲-۷-۲ به اعتبار اختلافات حالات راوی از نگاه متاخرین قرن هفتم به بعد:
۳۱ ۸-۲ اسناد بین‌المللی
۳۱ ۱-۸-۲ طبقه‌بندی اسناد بین‌المللی
۳۳ فصل سوم بررسی روایات مجازات ارتداد
۳۴ ۱-۳ بررسی روایات مشترک
۴۴ ۲-۳ بررسی روایات اهل سنت
۵۵ ۳-۳ بررسی روایات شیعه
۸۷ فصل چهارم حدی یا تعزیری بودن مجازات ارتداد
۸۸ ۱-۴ مصادیق حدود
۸۸ ۲-۴ مناقشات حدی بودن ارتداد
۸۹ ۳-۴ ارتداد حد است یا تعزیر
۸۹ ۱-۳-۴ شیوه بازشناسی حکم حکومتی
۹۱ ۴-۴ علاج تعارض روایات با آیات
۹۱ ۱-۴-۴ اصول قرآنی که مبین آزادی انسان است، عبارتند از:
۹۲ ۲-۴-۴ ارتداد در قرآن
۹۸ ۳-۴-۴ تخصیص قرآن بوسیله خبر واحد:
۱۰۱ ۴-۴-۴ ادله حجیت خبر واحد:

۱۰۳ مناقشه در ادله حجیت اخبار آحاد
۱۰۴ اسناد بینالمللی و اسناد اسلامی در مجازات ارتداد
۱۰۶ ۱-۵-۴ جرم انگاری ارتداد از دید حقوق بشر اسلامی و حقوق بشر بینالمللی
۱۰۷ ۱-۱-۵-۴ آزادی تفکر و بیان
۱۰۹ ۲-۱-۵-۴ آزادی دین و مذهب
۱۱۰ ۳-۱-۵-۴ جهاد آزادی بخش اسلامی
۱۱۱ ۶-۴ ارتداد و حقوق شهروندی
۱۱۱ ۷-۴ فلسفه کفر مرتد در اسلام
۱۱۲ ۸-۴ فلسفه کیفر مرتد در آیات
۱۱۶ ۹-۴ بازتاب حقوق شهروندی در سطح بینالمللی
۱۱۹ فصل پنجم نتیجه گیری و پیشنهادات
۱۲۰ نتیجه گیری و پیشنهادات
۱۲۳ منابع

فصل اول

مقدمه

ارتداد در لغت به معنای: بازگشت است و در فرهنگ دینی: بازگشت به کفر را ارتداد گویند؛ فقهای اسلامی امور متعددی را از موجبات ارتداد برشمرده‌اند از جمله: ترک و انکار اسلام، انکار اصول دین، انکار ضروریات دین، سب و تمسخر خداوند. برای صدق ارتداد بر علیه شخصی شرایطی از قبیل: بلوغ، عقل، اختیار، علم و قصد باید وجود داشته باشد اگر شخصی این شرایط و موجبات را داشته باشد اسلام او را محکوم به قتل، حبس، ضرب می‌کند. حال سوال اینست که این مجازات سخت حد است یا تعزیر و آیا این مجازات قطعی است یا غیر قطعی. از آنجا که مبنای اصلی حکم ارتداد روایات اند باید به بررسی تفصیلی روایات مجازات ارتداد پرداخت، ما در ابتدا روایاتی که بین فریقین مشترک اند بررسی کرده و پس از آن روایات اهل سنت و در پایان به بررسی روایت شیعه پرداخته‌ایم و مصادیق حدود را از دیدگاه فریقین بررسی کرده تا بدانیم مجازات ارتداد از کدامیک از انواع مجازات است و جعل این مجازات توسط پیامبر و امامان علیهم السلام از احکامی است که پیامبر(ص) فقط مبلغ اعلام آن‌ها بدون کم و کاست بوده یا احکامی که جهت رفع دعوی و قضاوت بین مردم بوده یا اینکه از احکامی که جنبه حکومتی و غیر قابل تعمیم بوده‌اند. این در حالی است که از دیدگاه بین‌المللی انسان حق آزادی تفکر، بیان، عقیده، دین و مذهب دارد چگونه است اسلام که طرفدار حقوق و آزادی است این حقوق را انسانها می‌گیرد. از طرف دیگر ظاهر قرآن که کلام خداست به انسان آزادی و اختیار داده و در مقابل کلام جانشینان او این آزادی را سلب کرده و مجازاتی سخت برای آن با مقوله ارتداد در نظر گرفته‌اند حال راه علاج تعارض آیات قرآن با روایات مجازات ارتداد چه می‌باشد.

۱-۲ بیان مساله

ارتداد به معنی برگشت یا خروج از دین اسلام است و با خروج از دین و اختیار نمودن دین دیگر غیر از اسلام و یا انکار یکی از ضروریات دین اسلام محقق می‌شود. ارتداد از مسائل مهم و روز جامعه‌ی امروزی به شمار می‌آید که ابعاد گوناگون آن در علم کلام، روایات، تفسیر و تاریخ قابل پیگیری می‌باشد و عنوان مجرمانه ارتداد و بازگشت از دین حق به کفر یکی از خسارات مهم و جبران ناپذیری است که در طول تاریخ ادیان الهی بروز کرده است و شبهات و اشکالات گوناگونی با استناد به اصولی که در قرون اخیر از سوی مکاتب فلسفی غرب مطرح شده و تعارضی که میان احکام ارتداد با مقولاتی چون حقوق بشر با آزادی عقیده و آزادی بیان با مفهوم غربی آن احساس می‌شود بوجود آورده است. مقایسه و روشن شدن مفهوم ارتداد در ادیان وحیانی، بررسی علل و عوامل ارتداد، انواع و موجبات ثبوت ارتداد و احکام مرتد و مجازات آن در روایات و بررسی رابطه ارتداد با آزادی عقیده از اهداف و کاربردهای مورد انتظار می‌باشد. ادیان وحیانی ارتداد را جرم دانسته‌اند چون ارتداد را یک نوع پیمان شکنی به حساب آورده‌اند و در هنگامی که فرد وارد دین توحیدی برتر می‌شود با خدای خود پیمان می‌بندد که به توحید، نبوت و معاد و ضروریات دین معتقد و پایبند باشد اما وقتی که مرتد می‌شود پیمان شکنی می‌کند و آن چه را که قبلاً به آن ملتزم و متعهد شده زیر پا می‌گذارد از طرفی باور محکم جامعه را نیز دچار تزلزل می‌نماید و گویا وارد یک نوع جنگ با دین شده است و لذا جا دارد طبق دستور الهی و احکام شرعی کیفر و مجازات ببیند و یکی از مسائل مهم و چالش برانگیزی که در روایات مطرح گشته، احکام مرتد و مجازات آن است که بیشتر در باب تعزیزات و حدود به آن پرداخته می‌شود. در این باب، مجازات‌های شدیدی؛ همچون قتل، حبس و مصادره اموال مرتد، با شرایط و خصوصیات گوناگون، مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد. با وجود طرح موضوع ارتداد در قرآن، هیچ یک از مجازات‌های دنیوی متعارف آن در قرآن نیامده و این مهم در روایات منقول از سنت منعکس است. این موضوع که به عنوان یک مسأله اعتقادی، سیاسی و اجتماعی از دیرباز در محافل دینی مطرح بوده، مطرح شدن این مقوله در سطح محافل فرهنگی و سیاسی و نیز موضع گیری منفی بنگاه‌های استکباری، صلیبی و صهیونی در قبال آن و شبهاتی که از سوی دانشمندان غربی در خصوص تعارض آن با حقوق بشر و آزادی عقیده و بیان مطرح شده می‌طلبد که عالمان و اندیشمندان اسلامی به مقابله علمی با آن پرداخته و به تناسب تخصص و دانش خویش با تبیین و روشنگری، غبار ابهام و ناشناختگی را از این حکم اسلامی بزدایند و تلاشها و شیطنت های بدخواهان اسلام را با شکست مواجه سازند و پرسش های اساسی که در راستای روشن نمودن مسئله و در نتیجه صحت و سقم پیش فرض فوق که قابل طرح است عبارت‌اند از این که آیا مجازات

ارتداد از نظر آیات و روایات با اسناد بین‌المللی سازگاری دارد؟ و چه مناقشاتی بر حکم قضایی ارتداد از منظر روایات وارد است؟ اگر دین اسلام طرفدار کامل آزادی عقیده است پس چگونه موضوع ارتداد را جرم دانسته و برای آن مجازات سنگین سلب حیات را مقرر داشته است؟ آیا اعدام مرتد حکمی قطعی و بدون اختلاف در روایات است و نمی‌تواند مورد تردید قرار گیرد یا خیر؟ آیا در اسناد بین‌المللی هم مجازاتی برای ارتداد در نظر گرفته شده است؟ این تحقیق با هدف کشف راهکارهای لازم جهت روشن‌گری در مقوله ارتداد و مجازات مرتد مبنای این مجازات یعنی روایات را مورد بررسی قرار داده است و در کنار آن به حفظ حقوق بشر و حق حیات و امنیت و ثبات فکری و فرهنگی در جامعه با توجه به اسناد بین‌المللی و تعدیل و تبیین حکم ارتداد تدوین گردیده است.

۳-۱ اهمیت و ضرورت انجام تحقیق

ارتداد یکی از مباحث فقهی سیاسی اسلام است که از اهمیت زیادی برخوردار است و آیات و روایات زیادی به آن اشاره دارند. از آنجا که در فقه اسلام احکام و مجازات‌های خاصی برای ارتداد بیان شده، بنابراین طرح این موضوع که ارتداد چیست و شرایط و موجبات آن کدامند، حائز اهمیت است. مسئله ارتداد و مجازات سنگین آن، جولانگاه افکار و عقاید گوناگون درون‌دینی، برون‌دینی و حقوق بشری گردیده و اسباب دغدغه مندی دولت مردان، فقیهان و حقوق‌دانان را فراهم آورده است. بر اساس روایات و سنت معصومان، ارتداد یک گناه و جرم بزرگ محسوب می‌شود؛ همه مذاهب اسلامی، ارتداد را جزء جرم‌های موجب مجازات دانسته‌اند، اما برخی از مذاهب فقهی اسلامی ارتداد را جزء حدود برشمرده‌اند و برخی هم واژه تعزیر را برای آن مناسب دانسته‌اند، از آن میان بسیاری از فقهای شیعه هنگامی که از حدود نام برده‌اند، جرم‌هایی همچون زنا، قذف، شرب خمر، سرقت و محاربه را به طور صریح تحت عنوان حد ذکر نموده‌اند و برخی از جرم‌های دیگر از قبیل ارتداد را تحت عناوین دیگری از قبیل «کیفرهای گوناگون» یا «خاتمه در کیفرهای دیگر» مورد بحث قرار داده‌اند (رسایی، ۱۳۹۲، ص ۱۴۱). ارتداد به عنوان انکار دین یا یکی از ضروریات آن از مسائل مهم فقهی است و از آن جا که در پاره‌ای موارد، مجازات آن قتل و سلب حق حیات است مورد اعتراض مدافعان حقوق بشر و نقض آزادی قرار می‌گیرد. براین اساس طرح آن دارای حساسیت و اهمیت بسیاری است. یکی از احکام اسلامی که ریشه در سنت اسلامی دارد حکم ارتداد است. در قرآن حکم صریح و روشنی در مورد شخص مرتد وجود ندارد، اما در احادیث و سنت اسلامی مواردی وجود دارد که بیان‌کننده حکم اعدام و مرگ برای مرتد است. با توجه به مناقشاتی که بر حکم قضایی ارتداد در روایات و تعارض آن با آیات و همچنین ناسازگاری که بین آزادی بیان و عقیده با مجازات ارتداد در اسناد بین‌المللی وجود دارد. بنابراین لزوم و اهمیت این موضوع در روایات در خصوص مجازات این جرم مهم

ایجاب می کند تا یک بررسی گسترده در این زمینه صورت گیرد.

۱-۴ اهداف تحقیق

۱-۴-۱ هدف اصلی:

بررسی سندی ودلالی روایات مجازات ارتداد.

۱-۴-۲ اهداف فرعی:

تبیین و شناخت نوع مجازات ارتداد.

تقریب دیدگاه‌های اسناد بین‌المللی با اسلام.

کنکاش تعارض آزادی عقیده و بیان از نگاه اسناد بین‌المللی با ارتداد.

۱-۵ سوالات تحقیق

۱-۵-۱ سوال اصلی:

چه مناقشاتی بر حکم قضایی ارتداد از منظر روایات وارد است؟

۱-۵-۲ سوالات فرعی:

چه مناقشه‌ای بر حدی بودن مجازات ارتداد وارد است؟

تعارض مجازات سخت ارتداد از منظر روایات با آیات مرتبط با ارتداد را چگونه می‌توان حل کرد؟

تعارض آزادی عقیده و بیان آن از نگاه اسناد بین‌المللی با ارتداد چگونه قابل علاج است؟

۱-۶ فرضیه‌های تحقیق

۱-۶-۱ فرضیه اصلی:

مفاد روایات در اعدام مرتد با ظواهر قرآن ناسازگار به نظر می‌رسد.

۱-۶-۲ فرضیه‌های فرعی:

به نظر می‌رسد مجازات ارتداد از نوع تعزیر است.

تعارض اولیه مجازات سخت ارتداد از منظر روایات با آیات مرتبط با ارتداد قابل سازگاری است.

به نظر می‌رسد آزادی عقیده و بیان از نگاه اسناد بین‌المللی با ارتداد سازگاری ندارد.

۱-۷ پیشینه تحقیق

در رابطه با پیشینه تحقیق، با جستجو و بررسی صورت گرفته در این زمینه سابقه و پژوهش‌های چندانی

وجود ندارد و موضوعی منطبق با این موضوع وجود ندارد. در این باب به صورت گذری و اشاره‌ای به آن‌ها در

منابع زیر تا حدودی به موضوع ارتداد پرداخته شده که در این تحقیق مورد بررسی قرار می‌گیرد.

- ۱- طاهری (۱۳۸۸) در تحقیقی با عنوان بررسی فقهی احکام جزائی ارتداد از دیدگاه امامیه و شافعیه به این موضوع پرداخت. مسأله ارتداد از زمان پیامبر اعظم (ص) در تاریخ اسلام بوده است و لیکن مجازات مدون آن پس از پیامبر توسط فقهای عظام با تکیه بر احادیث ائمه طاهرین تبیین و تنظیم شده است. شاید در گذشته به خاطر شرایط ویژه و اقتضائات خاص جهانی این احکام چندان مورد توجه نبوده و انتقادهایی به آن نمی‌شده است. ولی در حال حاضر این مسأله از منظر درون دینی و تعارض ظاهری آن با آیات قرآن که در آن‌ها اصول آزادی عقیده و دین و حق تحقیق و تصمیم به رسمیت شناخته شده است و از منظر برون دینی و تعارض آن با سیره عقلا و مبانی اعلامیه حقوق بشر. از منظر درون دینی و با محوریت متد فقهی و بررسی نسبت احکام ارتداد با اصول آزادی عقیده از دیدگاه قرآن و سنت پیامبر به بررسی مسأله پرداخته است و به نتایج ذیل دست یافته است: الف) مجازات ارتداد در اسلام از باب «تعزیر» می‌باشد نه «حد». ب) موضوع احکام ارتداد، تغییر دین با انگیزه دشمنی به همراه پیوستن به صف دشمنان اسلام بوده و صرف تغییر دین قابل پیگرد نمی‌باشد.
- ۲- نبی زاده کفشگر (۱۳۹۳) در تحقیقی با عنوان دیدگاه‌های نو در رابطه با جرم ارتداد به این نتیجه رسید تمامی مذاهب فقهی اسلامی مواردی را برای تحقق ارتداد شرط می‌دانند، و برخی از شرایط تحقق ارتداد، مورد قبول بعضی از مذاهب فقهی نیست. چکیده سخن در این باره این است که هر چند افراد در انتخاب دین آزاد هستند ولی این دلیل نمی‌شود که پس از انتخاب دین، برای کنار گذاشتن و تغییر آن نیز آزاد باشند، چون آزادی در ارتداد و تغییر کیش و آیین، مشکلاتی را برای اسلام و پیروانش پدید می‌آورد.
- ۳- عبدالله زاده (۱۳۹۳) در تحقیقی با عنوان نقد و تحلیل روایات «ارتداد» در صحیح بخاری و صحیح مسلم دریافت که احادیثی با موضوع ارتداد صحابه در صحیحین آمده است. نظر به حساسیت مفهوم ارتداد فقهی و همچنین کاربرد این مفهوم درباره صحابه بررسی دلالتی روایات با نظر به آراء شارحان اهل سنت امری ضروری به نظر می‌رسد. همچنین تعارض این روایات با ادله عدالت صحابه اهمیت آن را دو چندان می‌نماید. این نتیجه حاصل شد که ارتداد دارای دو معنی اصطلاحی و لغوی است که در زبان عرب، آیات و روایات هر دو معنی به کار رفته است. کاربرد معنی لغوی در بحث جاری می‌تواند مفهوم فسق و نه کفر را برای اصحاب اثبات نماید. صحابی نیز به معنی فردی است که با پیامبر به مقداری معاشرت نماید که از دید عرف به او معاشر بگویند. نیز در بررسی آراء اهل سنت

توجیه‌های آن‌ها در دو زمینه خلاصه گشت. زمینه اول که شامل دوازده نظر است، وجوه معنایی کفر و زمینه دوم که شامل نه نظر است مصداق اصحاب در روایات ارتداد است. همچنین در بررسی معیارهای تعیین قلمرو مرتدان فزونی حجم مرتدان و شمول این روایات بر برخی از بزرگان مهاجر و انصار دانسته شد. سپس به بررسی پیش‌فرض‌های شارحان اهل سنت پرداخته شد که دو موضوع ارتداد در معنی لغوی و اصطلاحی و عدالت صحابه مورد بررسی قرار گرفت که در نتیجه امکان معنی لغوی ارتداد به معنی فسق مورد تأیید و عدالت صحابه مورد نقد قرار گرفت. نهایتاً با بررسی توجیه‌های اهل سنت مشخص گشت که کفر در روایات ارتداد مرادف با ضلالت است. همچنین درباره مصداق اصحاب در روایات ارتداد می‌توان این روایات را شامل کسانی دانست که به نوعی دارای انحراف گشته‌اند. این دسته می‌توانند از اصحاب معروف و برجسته نیز باشند که مبتلا به ارتداد، انجام کبیره، نفاق یا بدعت گشته‌اند.

۴- قلی نژاد کرانی (۱۳۹۴) در تحقیقی با عنوان بررسی تطبیقی ارتداد در الهیات ادیان توحیدی (اسلام، یهودیت، مسیحیت) به این نتیجه رسید که در ادیان توحیدی امور متعددی از جمله ترک و انکار اسلام «انکار اصول دین»، «انکار ضروریات دین»، «سب و تمسخر خداوند و انبیای الهی، امامان و ملائکه» یا ضروریات دین، «سجده بر بت»، «هتک حرمت کتاب مقدس و... از موجبات ارتداد برشمرده شده است. لذا بر اساس این عوامل مجازات مرتد در ادیان توحیدی را قتل، اعدام، سنگسار، سوزاندن و... قرار داده‌اند.

۵- امانی فر (۱۳۹۴) در رساله خود با عنوان بررسی پارادوکس حکم ارتداد در اسلام با آزادی عقیده و بیان با تأکید بر قرآن و سنت دریافت که ضمن اثبات وجود حکم ارتداد در اسلام و اصل مهم آزادی عقیده به عنوان دو موضوع بدیهی و غیر قابل انکار و سپس نگاهی به آراء مختلف درباره تضاد این دو موضوع با یکدیگر به صورت تحلیلی توانسته است، این تضاد را حل کند و ثابت کند اولاً خروج از اسلام ممکن فلسفی می‌باشد و مدعی خروج قادر به ارائه دلیل و برهان نیست و از طرف دیگر اثبات کرده است که ارتداد کاری است لاجوجانه توسط افراد بی منطق که تلاش می‌کنند اباحه‌گری را بنام آزادی عقیده مطرح نمایند. اسلام با پی بردن به این حقیقت و نیت باطنی آن‌ها که از ارتداد به عنوان دستاویزی برای توهین و تمسخر به اسلام استفاده می‌کردند با حکم قاطع ارتداد با این کار خشونت آفرین که در صدر اسلام نیز توسط یهودیان انجام می‌شد برخورد نمود. در نتیجه حکم

ارتداد دفاع از عقلانیت است تا مخالف آن.

با توجه به تحقیقاتی که قبلاً انجام شده است تحقیق جامع و کاملی بر اساس این موضوع بررسی سندی و دلالی روایات مجازات ارتداد با نگاهی به اسناد بین‌المللی تاکنون انجام نشده است.

۸-۱ روش انجام تحقیق

در این تحقیق از روش کتابخانه‌ای و به شیوه توصیفی - تحلیلی استفاده شده و با فیش برداری و جمع‌آوری مطالب مورد نیاز از کتب فقهی، مطالعه‌ی دیدگاه‌های دانشمندان مختلف بزرگ اسلام و مبانی نظری حکم مرتد از طریق مفاهیم ناب اسلام و شرع و قوانین بین‌المللی با تعیین سرفصل‌های کلی موضوع و جمع‌بندی و ارتباط آن‌ها با یکدیگر به تشریح موضوع در پنج فصل پرداخته شده است.

فصل دوم

مفاهیم و مبانی نظری تحقیق

۲-۱ واژه شناسی

بررسی ریشه لغوی و تعیین حیطة مفهومی بحث اصلی و مبنایی هر تحقیق امری مرسوم و بسیار مفید است و در واقع تحقیق و شناخت انسان در این محدوده که عموماً نیز در ابتدای تحقیقات علمی، مطرح می‌شود زمینه ساز طرح مباحث اساسی بعدی و فهم دقیق تر آنهاست. براین اساس در این مقوله به بحث واژه شناسی ارتداد می‌پردازیم.

۲-۱-۱ ارتداد در لغت:

در باب مفهوم لغوی ارتداد در کتب لغت عبارات مشابه و به ندرت مختلفی آمده است، «ارتداد» که از واژه «رد» گرفته شده، در لغت به معنای «بازگشت» است. در فرهنگ دینی، بازگشت به کفر، «ارتداد و رده» نامیده می‌شود (راغب اصفهانی، ۱۳۸۵ش، ص ۱۷۹). ارتداد در لغت به معنای رجوع و بازگشتن آمده است. ارتداد از ریشه‌ی "ردد" در لغت به معنای، منصرف کردن و برگرداندن است (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ص ۱۷۳). ارتداد از ریشه «ر-د-د» و در لغت به معنای بازگشت و باز گرداندن آمده است. راغب اصفهانی می‌گوید: ارتداد و رده به معنای بازگشت در راهی است که شخص از آن آمده است، با این تفاوت که رده در بازگشت به کفر به کار می‌رود، ولی ارتداد عام است و در بازگشت به کفر استعمال می‌شود (صادقی فدکی، ۱۳۸۸، ص ۲۳). شایع ترین کاربرد آن، در میان لغت دانان اسلامی، «بازگشت از اسلام» و در متون لغوی پارسی «روی گرداندن از دین» است (فراهیدی، ۱۴۱۰، ص ۷).

۲-۱-۲ ارتداد در اصطلاح

در فرهنگ دینی به بازگشت از اسلام به کفر «ارتداد و رده» گفته می‌شود (راغب اصفهانی، صص. ۱۹۳-۱۹۲)، و به معنای خارج شدن از اسلام و ورود به کفر می‌باشد (حلی، ۱۴۰۸ق، ص ۱۷۰). این واژه در اصطلاح دینی به معنای بازگشت انسان به راهی که از آنجا آمده، به کار رفته که هم بازگشتن به کفر و هم غیر آن را شامل می‌شود (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۲۴۸). اما در اصطلاح فقهی مرتد کسی هست که اسلام را پذیرفته و پس از آن به کفر برگشته است (عاملی، ۱۴۱۰ق، ص ۳۳۳)، از نظر فقیهان اسلامی مرتد دو نوع است: ۱- فطری ۲- ملی. مرتد فطری کسی است که یکی از پدر یا مادرش در حال انعقاد نطفه او مسلمان باشد و این شخص بعد از بلوغش اظهار اسلام نماید و سپس از اسلام خارج شود. مرتد ملی کسی است که پدر و مادرش در حال انعقاد نطفه او کافر باشند و این شخص بعد از بلوغش اظهار کفر نماید و بعد اسلام بیاورد و سپس از اسلام برگردد و اظهار کفر نماید، مثل فرد مسیحی که اسلام بیاورد و سپس به دین مسیحی برگردد (موسوی خمینی، ۱۳۶۸،

تمام مذاهب اسلامی از دین برگشتگی را عبارت از کافر شدن از روی عمد و آگاهی می‌دانند و ارتداد را با انکار آن دسته عقاید و احکامی که در اسلام ثابت هستند؛ یعنی رفتارهایی چون اهانت به ساحت مقدس خداوندی یا به ساحت پیامبر اکرم(ص) و یا مباح شمردن حرامها یا انکار واجبات و همانند آن می‌پذیرند. البته مسئله ارتداد و احکام جزایی مترتب بر آن، به اسلام اختصاص ندارد. در برخی از ادیان دیگر و مذاهب بزرگ نیز هرگاه کسی از دین برگزیده و منتخب روی گرداند، کافر به شمار می‌آید و بدان سبب که از دین سابق برگشته، مرتد خوانده و مجازات می‌شود. فقهای اهل سنت و شیعه، ارتداد را با تعابیر گوناگونی مطرح نموده‌اند که در مفهوم تضادی باهم ندارند. در موضوع ارتداد در باب احکام ضروری دین جحد به معنای خاص، یعنی انکار با علم به حقانیت آن ملاک است، بنابراین در صورتی که شخص چیزی از اصول یا ضروریات دین را انکار کند، هرچند چنین انکاری صرفاً در دل باشد و آن را اظهار نکند، ارتداد تحقق می‌یابد و اظهار و اعلام شعار کفر شرط تحقق و ثبوت ارتداد نیست، اما اگر نسبت به اصول دین یا ضروریات آن شک و شبهه داشته باشد، ولی انکار نکند، ارتداد محقق نمی‌شود (صرامی، ۱۳۸۲ش، ص ۲۸۱).

شخص مرتد به کسی گفته می‌شود که از اسلام خارج شده و کافر شده باشد. این خروج دو صورت دارد:

۱- برگشت از دین اسلام و انکار آن؛ ۲- انکار برخی از آموزه‌های مسلم و ضروری دین. فقها مرتد را به اعتبار سابقه اسلام وی به دو قسم فطری و ملی تقسیم کرده‌اند؛ مرتد ملی کسی است که ابتدا کافر بوده و سپس مسلمان شده و دوباره به کفر بازگشته است. و مرتد فطری کسی است که از پدر و مادر مسلمان متولد شده و سپس تغییر عقیده داده و کافر شده است. البته برخی مسلمان بودن ابتدایی والدین را در هنگام تولد فرزند کافی ندانستند و استمرار آن را نیز شرط کرده‌اند؛ بدین معنا که والدین فرزند به اسلام خود باقی مانده و او را در محیطی اسلامی تربیت کرده و فرزند نیز با مشاهده اسلام والدین یا یکی از آنان، در دوران رشد و بلوغ خود آیین اسلام را برگزیند. حال اگر بعد از آن راه ارتداد را پیش گیرد وصف ارتداد فطری تحقق می‌یابد. به دیگر سخن، مقصود پرورش و تربیت کودک در زیر چتر تبلیغات اسلامی است، هر چند که والدین وی از هنگام تولد فوت کرده باشند (اردبیلی، ۱۴۰۳ق، صص ۳۱۹-۳۱۸).

۲-۲ موجبات ارتداد

فقهای اسلامی امور متعددی را از موجبات ارتداد بر شمرده‌اند؛ از جمله: ترک و انکار اسلام، انکار اصول دین، یعنی توحید و نبوت و معاد، انکار ضروریات دین، سب و تمسخر خداوند، انبیای الهی، امامان، ملائکه یا